

JAN RACEK

VZPOMÍNÁM VLADIMÍRA HELFERTA

„Život bývá nemilosrdný. Ale je nutno mu vzdorovat a být silný. Silný a spravedlivý.“

Vl. Helfert J. Rackovi v dopise ze dne
21. března 1938.

Vladimír Helfert! Když slyším toto mně tak drahé jméno, vždy vyzraje před mým zrakem s podivuhodnou vizuální plastičností vzpřímená postava mého nezapomenutelného učitele. Štíhlý, středně vysoký, se střízlivou elegancí oděný muž, většinou s pečlivě uvázaným motýlkem pod měkkým límcem. Jeho vysoké, mocně vyklenuté a obnažené čelo bylo vzadu hlavy vroubeno zprvu tmavě kaštanovými vlasy, později prokvetlými stříbrnými nitkami šedin. Bystré, mírně přivřené, zvidavé, pomněnkově modré oči za kulatými obrubami skel velkých brýlí hleděly na Vás s dobráčkou upřímností i se zvidavou naléhavostí. Brýle seděly na jemně formovaném, zašpičatělém nose. A co bylo na tomto přitažlivém muži nejcharakterističtější: osobitě přistřižený knír na horním, jemně vykrojeném rtu a pod masitě vystupujícím dolním rtem zase kulatě přistřižená bradka. Tato bradka dodávala jeho obličejí cosi kouzelně výrazného, suggestivního a učeneckého. Obličej zdobily mírně načervenalé tváře s téměř stálým jasným úsměvem, svědčícím o jeho nezlomném životním optimismu a lásce k životu. Muž, který na prvý pohled upoutal svou výrazně formovanou hlavou a tváří, v níž se zračila dvojpólovost jeho povahy: tvář racionálně a intelektuálně založeného myslitele a tvář člověka zlatého srdce, zaníceného mistra radostného životního a uměleckého stylu, přitom muže, který si byl plně vědom své duchovní síly a svých tvůrčích plánů, za nimiž šel s důslednou a tvrdošijnou neústupností. Tato dvojpólovost jeho povahy prostupovala celým jeho životem a tvůrčím badatelským dílem. Na jedné straně přísný vědecký systematick, na druhé okouzlený hedonik, nadšený ctitel přírody, jemně umělecky citící člověk! Celá Helfertova postava vás naráz strhla při prvním osobním styku do světa jeho vnitřního života tak bezprostředně a cele, že jste se naráz stali jakousi součástí jeho vyhraněné osobnosti. Opravdu silná individualita, vášnivý vyznavač osobní, tvůrčí, politické svobody, ovšem zkázně vnitřním myslitelským řádem. Zkrátka člověk vášnivě milující život v jeho plně šíři, stále hořící, zanícený pro dobrou věc. Tato zanícenost se jevila především v jeho nezapomenutelných přednáškách, členěných dlouhými vý-

mluvnými pomlkami, kdy se na chvíli extaticky zamyslel se vztyčeným ukazováčkem pravé ruky, výmluvně přiloženým k pravému koutku horního rtu. U dirigentského pultu se tato vnitřní zapálenost projevila vášnivou gestikulací, nejčastěji při interpretaci Smetanovy *Mé vlasti*, nebo při rozmáchlé klavírní hře s rozloženými akordy, názorně ilustrujícími a podtrhujícími vše to, co nebylo možno slovy plně projádřit nebo popsat!

S tímto podivuhodným člověkem jsem se poprvé setkal jako septimán bučovského reálného gymnázia na smetanovském jubilejním koncertě, který uspořádala 8. dubna 1923 Národní jednota ve Slavkově u Brna. Byl to jeden z prvních koncertů na Moravě, který se uskutečnil z podnětu brněnského Sboru pro oslavu 100. narozenin B. Smetany na Moravě a ve Slezsku. Hlavním organizátorem těchto oslav byl dr. Vlad. Helfert, nedávno jmenovaný soukr. docent hud. vědy na tehdejší mladé Masarykově univerzitě v Brně. Podruhé jsem se s ním setkal v mém rodišti Bučovicích. V neděli 10. února 1924 přednášel v bučovském radničním sále o Smetanově životě a díle tak strhujícím způsobem, že již tehdy jsem se pevně rozhodl ke studiu hudební vědy. Při této příležitosti jsem navázal, podobně jako moji rodiče, první osobní styk se svým budoucím učitelem. Pod mocným dojmem jeho přednášky bylo moje původní předsevzetí studovat architekturu definitivně zvráceno a já jsem se octl na podzim r. 1924 v Brně jako oddaný žák prof. Helferta. Tedy od 10. února 1924 až do zatčení prof. Helferta gestapem na rektorátě brněnské univerzity 14. listopadu 1939 byl jsem ve stálém osobním styku s tímto vynikajícím představitelem české hudební vědy. Tedy více než patnáct let formoval tento vzácný učitel můj lidský, vědecký, duchovní a světonázorový profil. Dělo se tak zprvu v přednáškové síni v tehdejším Zemském muzeu na Zelném trhu, čís. 8, později na fil. fakultě univerzity (Sirotčí 7), dále v semináři a v univ. pracovně prof. Helferta, zvláště v době, kdy jsem s ním úzce spolupracoval nejprve jako jeho pomocná vědecká síla (od r. 1924), pak jako nehonoraný asistent a jako spolupracovník v hudebním archívu Zemského muzea (od r. 1926). Od r. 1924 do června 1930 jsem často docházel do jeho malého bytu U dětské nemocnice, čís. 3 (dnes Helfertova ulice), kde jsme dlouho sedávali v jeho knihami přeplněné pracovně. Zde mě zasvěcoval do metodologických problémů hudebněvědné disciplíny. Od července 1930 až do jeho zatčení v r. 1939 jsem jej navštěvoval v jeho rozsáhlé vile, kterou mu postavil inž. arch. Stan. Sochor v Brně-Králově Poli (Na kopcích 14). Do tohoto domu se nastěhoval prof. Helfert 18. června 1930, aby tu nepřetržitě žil až do osudného 14. listopadu 1939, kdy dopoledne odešel navždy. Tento dům se stal více než devět let nejen domem intenzivní duševní práce, ale zároveň útočištěm, v němž prožíval v kruhu rodiny, svých přátel, žáků a spolupracovníků chvíle oddechu a kde rozdával svým hostům nezlomnou víru v lepší zítřky našeho národa a lidstva. V tomto domě jsme spolu prožili nezapomenutelné chvíle. V přijímacím pokoji, v němž se na mě díval velký obraz Václava Špály s Helfertovými dětmi, a v asketicky zařízené pracovně jsme debatovali hluboko do nočních hodin. V letních měsících jsme zase sedávali v zahradě. Do této zahrady jsem mu přivezl ze svých italských cest z Benátska a Friulsku pecky broskvoní, které však v našem klimatu většinou nevzešly. Byl vášnivý a okouzlený milovník přírody. Nikdy nezapomenu našich dlouhých společných procházek v lesích kolem Soběšic a Outěchova, na společné automobi-

lové výlety po Moravě a Čechách, po Slovákku nebo v přírodě kolem jeho zamilovaného Potštejna a v Orlických horách. V přírodě čerpal podněty ke svému vědeckému dílu, zvláště ke své životní filosofii, především filosofii hudby, do níž jsem pronikl za našich častých osobních styků. Ve své motákové korespondenci z věznice ve Wohlau píše v září a říjnu 1941: „*A svět je krásný, veliký a český svět ten nejkrásnější, česká země ta nejlibeznější, český člověk ten nejlepší*“ . . . „*nejraději se utíkám do přírody, nechám knih, not, všeho a jsem plně oddán pouze přírodě. A ta dovede úžasně léčit!*“ Byl hedonik životního kladu, radostně miloval život. Erotika byla mu vzpruhou každé tvůrčí práce, bez erotické vášně si nedovedl představit život umělce nebo vědce. Ovšem erotiku si nedovedl představit bez hlubokého duchovního vztahu. Nikoli jen libido, ale hluboká láska, zmnožená erotickým zanicením. Miloval život ve všech jeho různotvarých rejstřících. Často mně citoval Březinovo heslo: „*Sladko je žít!*“ Nenáviděl proto abstinenty života a falešné moralisty, přitom byl člověkem hluboce morálním. Neznal úzkoprsé šosáctví, velkoryse toleroval vše to, co jiným se zdálo amorální. Jeho zanicenou, radostnou letoru jsem poznával nejen v jeho domě a v přírodě, ale i na koncertech v Besedním domě, na Stadiu nebo v divadle Na hradbách a v Redutě, na přátelských posezeních v brněnských vinárnách a kavárnách, obyčejně v Avionu, avantgardní budově arch. Boh. Fuchse. Všude tam jsme se setkávali s členy redakce Indexu. Možno říci, že jsme byli pospolu skoro denně, takřka denně jsme si telefonovali a vždy osnovali nové, smělé organizační a badatelské plány. Bylo to v pravém slova smyslu stále živé, podnětné školení, zmnožené o krásný lidský, opravdu přátelský vztah. Nezapomenu nikdy na krásný písemný, lidský proteplený projev prof. Helferta po mé promoci v lednu 1929, účast při mém sňatku (1932), při úmrtí mé matky (1938), zvláště však hlubokou lidskou účast při tragické smrti mého jediného syna Igora (1938), kdy prof. Helfert dojel spolu se svým bratrem Jaroslavem do mého rodiště, aby se zúčastnil smutného pohřebního obřadu, na jeho nádherný blahopřejný dopis po mé habilitaci (1939) atd. Za všech těchto událostí se také sblížil s mými rodiči, které dvakrát navštívil v Bučovicích. Tento jeho lidský vztah ke mně jako k člověku a badateli se zvláště intenzivně projevil v roce 1935, kdy po mých deseti předchozích studijních cestách do Belgie, Francie a Itálie hodlal společně se mnou uskutečnit velkou badatelskou cestu po Itálii, s níž nakonec pro naprosté nepochopení nadřízených úřadů sešlo, takže prof. Helfert odjel se svou chotí k delšímu badatelskému pobytu v Itálii. V četných dopisech z Itálie mě podrobně informoval o postupu svých výzkumných prací v italských hudebních knihovnách a archívech, přitom stále doufal, že přece jenom za ním přijedu.

Náš lidský vztah se utužil a zocelil v těžké době naší národní poroby v letech 1938–1939, kdy byl násilně odstraněn z univerzity. Hned po jeho odchodu z vysokého učení rozpoutal jsem široce založenou akci k jeho záchraně, ale vše bylo marné a bezpředmětné. Tehdy jsem poznal v pravém světle v něm nekompromisně statečného člověka, který dovedl za svou neshovívavost vůči okupantům a svou bezpříkladnou statečnost také odhodlaně zemřít. Živě si vzpomínám na tragický den 15. března 1939, kdy došlo k naší brutálně násilné okupaci. Kolik právě v těchto těžkých chvílích bylo v něm optimismu, nezlomného vzdoru a obdivuhodné víry v naši spravedli-

vou věc! V mém deníku mám ke dni 16. března 1939 poznamenáno: „*Dnes o 19. hod. se dívám s prof. Helfertem, jak se po ulici Veveří valí okupační armáda do našeho města. Dali jsme si tehdy čestné slovo, že nikdy neopustíme vlast a budeme do posledního dechu bojovat doma.*“

A tu se dostávám k nejvýznamnější kapitole Helfertova životního zápasu: k jeho nesmlouvavé kulturně-politické práci. Aktivně jsem s ním spolupracoval ve všech akcích brněnské Levé fronty, ve Společnosti pro kulturní a hospodářské styky s SSSR, ve Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku, v levicovém spolku Ars a především v redakci časopisu Index, a to hned od prvního ročníku tohoto časopisu (1929). Scházeli jsme se téměř týdně v tehdejší městské knihovně v bývalé německé obecné a měšťanské škole na Jakubské ulici čis. 6, později v Avionu spolu s Bedřichem Václavkem, Jiřím Mahenem, J. L. Fischerem, arch. Janem Vaňkem, arch. Bohuslavem Fuchsem, arch. Zdeňkem Rossmannem, malířem Jaroslavem Králem, Oldřichem Blažkem a jinými osobnostmi brněnského levicového kulturního života. Byly to namnoze temperamentní debaty o naší kulturně-politické situaci v tehdy fašisty ohroženém městě a státě. Byly to doby plné odvážných bojů a zápasů o záchranu naší demokratické a socialistické kultury. Tam jsem znovu poznal Vladimíra Helferta jako neohroženého bojovníka za lidská práva a svobodu ducha. To byla moje další škola, v níž jsem nalézal v Helfertovi vzor mravní přímocárnosti a zásadní nesmlouvavosti, vzdoru a odporu proti všemu, co ohrožovalo naši politickou a kulturní samostatnost. Za své politické přesvědčení jsem byl persekvován. Více než pět let po doktorátě jsem byl bez hmotné zabezpečení místa a pak můj služební postup v muzeu byl všemožně brzděn, podobně jako Václavkův v univerzitní knihovně. Následky tohoto svého světonázorového zaměření jsem pak pocítil plnou měrou v době tzv. protektorátu. Neméně mnoho podnětného jsem prožil s prof. Helfertem v brněnském linguistickém kroužku, který tehdy vedl prof. Bohuslav Havránek a prof. Roman Jakobson.

I když jsme si málo dopisovali, poněvadž jsme se téměř denně stýkali, přece vznikla mezi námi rozsáhlá korespondence z domova a zahraničí. První dopis jsem dostal od prof. Helferta 24. září 1926 a poslední 6. června 1944. Tyto listy vzájemné úcty a přátelství jsou pro mne krásným památkníkem našich osobních styků. V těchto dopisech najdeme nejen projevy vzácných lidských vztahů, ale i cenné doklady k hudebněvědné metodologii, plné podnětných a jiskřivých myšlenek, zvláště z doby, kdy prof. Helfert studoval v l. 1928–1930 v Německu prameny k dílu Jiřího Ant. Bendy, nebo z jeho studijního zájezdu do Itálie (1935), snad nejvíce v dopisech, které jsem od něho dostával v době, kdy jsem se připravoval ke své habilitaci a ke své univerzitní kariéře. Prof. Helfert v nich pečlivě sledoval můj vědecký růst a zdraví. Byl přísným, ale neobyčejně lidsky shovívavým kritikem mých raných prací a mé tehdejší veřejné vědecké a kulturně-politické činnosti, kterou všemožně podporoval. Statečné dopisy mně posílal v době naší druhé mobilizace na vojnu do Zvolenu, kde jsem sloužil s Petrem Jilemnickým. Nádherné dopisy zaslal mně a mým posluchačům, když jsem zahájil své přednášky na univerzitě (15. X. 1939). Tyto dopisy byly odpovědí na můj telegram a dlouhý dopis, jakož i dopis mých posluchačů, které jsme mu zaslali ve chvíli, kdy jsem se stal nástupcem po jeho dvacetileté působnosti na katedře hudební vědy. V nich mě nabádá ke stálému boji a odboji proti

malodušnosti a defaitismu. Ještě snad pronikavější dopisy mně psal v letech 1939—1944 z vězení a z jeho nedobrovolného exilu v Praze a na českém venkově. Dopisy plné vzdoru, odvahy a budovatelského nadšení. Jaký stařečnický člověk! To by bylo asi v nejstručnější formě a v kostce namnoze vše, co jsem prožil se svým učitelem. Šlo mně o postižení především jeho lidského profilu. O Vlad. Helfertovi-vědci, jeho vědecké metodě a jeho brněnské muzikologické škole jsem psal podrobně v našem a zahraničním odborném tisku, takže se mohu na tyto své práce odvolat.¹⁾

Vnitřně mě uspokojuje, že jsem byl a stále jsem jeho zcela bezvýhradně oddaným žákem a pokračovatelem v jeho velkém životním díle. Dovolte mně, prosím, abych směl ocitovat jen několik výstižných slov ze svých dopisů prof. Helfertovi. Po ukončení rigorózních zkoušek jsem napsal prof. Helfertovi v děkovném dopise ze dne 16. prosince 1928: „*Pokud budou moje síly stačit, chci vždy hrdě stát v řadě Vašich žáků a ve znamení Vaší školy. Proto chci nadále pracovat, intenzivně a oddaně. Doufám, že formálním ukončením studii v universitní posluchárně nekončí, co mě poutá k Vám, pane profesore. Snad i nadále zůstanete mým rádcem, příznivcem tak upřímně přátelsky nakloněným, jak jste jim mně byl od prvního dne, kdy jsem přišel na universitní půdu.*“ A ve svém dopise, který jsem zaslal 30. dubna 1935 z Brna prof. Helfertovi do Neapole mezi jiným píše: „*Od prvního vstupu na universitu jsem ve Vás viděl, vážený pane profesore, více než svého učitele, ale především přítele, mravního vůdce a rádce v důležitých životních otázkách...*“ Naplňuje mě hrdostí a uspokojením, že jsem tento závazek splnil a neuchýlil jsem se od něho ani v dobách nejtěžších. Po tragické smrti prof. Helferta 18. května 1945, kdy ve 3 hodiny rána dotrpěl v náruči své oddané choti v nemocnici na Bulovce v Praze, snažil jsem se pokračovat tam, kde jeho životní dílo skončilo, abych v jeho intencích samostatně domyslel a dotvořil vše to, na čem pracoval po celý svůj život. Když se ohlédnou zpět, byla to opravdová *Wahlverwandtschaft* ve smyslu goethovském, která byla vždy naplněna činy, nikoliv jen prázdňnými nebo květnatými slovy a frázemi. Pokračoval jsem na všech úsecích Helfertova díla a snad jsem poněkud přispěl k tomu, že vznikla a dále žije jeho osobitě vyhraněná brněnská muzikologická škola, která se již dnes stala viditelným a stále živým památkem Helfertova životního a tvůrčího úsilí. Těší mě, že byla i oceněna daleko za hranicemi naší vlasti. Vidím živě před sebou ušlechtilou, stále úsměvnou tvář svého velkého učitele a v ní projev spokojenosti nad tím, že jeho dílo a naše společné dílo konečně silou svého myšlenkového obsahu zvítězilo nad temnými silami malosti, úzkoprstosti, osobní nepřízně a neznalosti věci, tedy těch vlastností, které byly tak bytostně cizí a vzdálené nezáludné, ryzí a stále zanícené povaze Vladimíra

¹⁾ O Helfertově vědeckém díle, jeho metodologických zásadách a o hlavních znacích jeho brněnské muzikologické školy jsem pojednal mimo jiné především v těchto třech svých studiích: *K metodologickým problémům brněnské muzikologické školy* (in: Časopis Moravského musea LIII/IV, 1968—69. Vědy společenské II, 53—70. Též jako separát), *Vladimír Helfert and the Brno School of Musicology* (in: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university XVIII, 1969, H 4, 29—45. Též separát) a *Die Brüner musikwissenschaftliche Schule, ihre Forschungsmethoden und methodologische Probleme* (in: Festschrift Walter Senn, Innsbruck 1975, v tisku).

Helferta. Sila myšlenky Helfertova tvůrčího odkazu je tak pronikavá, nadčasová a konstruktivní, že je schopna stálého nového rozvíjení, domýšlení a dalšího plodného růstu.